

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

МИХАЙЛОВИЧ ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА

УДК 37+304.4:316.32

**ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

спеціальність 09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, Кабінет Міністрів України.

Науковий керівник – кандидат філософських наук, професор
Чекаль Леонід Андрійович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Скотна Надія Володимирівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет, ім. І. Франка,
декан соціально-гуманітарного факультету;

кандидат філософських наук
Найчук Антон Віталійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, докторант.

Захист відбудеться «05» лютого 2010 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «29» грудня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Філософський аналіз освітнього потенціалу культурної політики обумовлена складною динамікою соціокультурних процесів сьогодення. Адже науково-технічний і соціальний потенціал України залежить від людського розвитку, а тому пріоритетом для країни є становлення освіти як процесу формування соціального капіталу. Її формування на порозі третього тисячоліття не може вже бути стихійним процесом, а має стати стратегією розвитку культурної політики. В усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства ХХІ століття ставить принципово інноваційні завдання. Тому перед людиною і перед освітою – інституцією культури, що формує людину, постають нові вимоги й водночас нові перспективи. З цим пов'язані спроби сучасних освітян (соціологів, політологів, філософів) та науковців узагальнити основні загальноцивілізаційні тенденції, які будуть суттєво впливати на майбутнє і які зумовлюють ті історичні виклики, що спонукають змінюватись сучасну людину і освіту.

Серед таких загальносвітових тенденцій виділяють глобалізаційний тип інтеграції світової спільноти, яка, елімінуючи межі та кордони, невпинно крокує до утворення єдиного економічного та інформаційного простору, до зміцнення взаємозалежності соціально-економічних систем і суспільних відносин різних країн світу, загострюючи конкуренцію між державами; до переходу людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, які визначаються рівнем розвитку країни, станом її наукового потенціалу.

В ситуації сьогодення відбувається, з одного боку, уніфікація постсучасної культури, а з іншого, «формується мультикультурний тип суспільства. Людство опиняється в кризі самоідентифікації», а, отже, втрачає можливість до подальшого руху, що загрожує небезпекою остаточної атомізації соціального, втратою для освіти критеріїв соціального розвитку. Система формування людини має відповідати новим реаліям. Вітчизняна освіта більш зумовлена локально-історичним типом розвитку та підготовки спеціалістів вузького профілю, завдання яких полягає в тому, щоб бути конкурентоспроможними на відповідному сегменті ринку праці. Постсучасна культура все більш вимагає контролю над людинотворчим потенціалом освіти, а, отже, освітні стратегії культурної політики стають пріоритетним завданням розвитку сучасної теорії та філософії освіти. Оскільки лише самоусвідомлення умов та стратегій соціалізації є чинником подальшого розвитку людства. Теоретичним підґрунтям зазначеного процесу має стати обґрунтування освітніх стратегій культурної політики в умовах глобалізації.

Розробка освітньої проблематики культурної політики є особливо актуальною для України з огляду на орієнтацію нашої держави на інтеграцію до європейської системи освіти. Інтеграційні процеси зумовлюють необхідність імплементації міжнародних освітніх стандартів у структуру вітчизняної освіти,

зокрема, приведення правових актів України з питань культури та освіти у відповідність до міжнародних вимог.

Культурна політика та її освітній потенціал ще не стали предметом спеціального дослідження у вітчизняних філософів, культурологів, політологів, правознавців. Її чинники досліджувались, передусім, у роботах зарубіжних філософів: П. Бурд'є, Е. Еверіта, К. Карнейро, Ч. Лендрі, С. Манді, К. Манхейма, Ф. Матарассо, А. Перотті, Л. Уайта, А. Флієра. Вивчення проблеми освітніх стратегій культурної політики в умовах глобалізації має відбуватися на перехресті дисциплінарних просторів філософії освіти, філософії культури, соціальної онтології та філософської антропології. Такий підхід дозволяє розглянути зазначену тему дослідження крізь призму наступних проблем: аналізу теоретико-методологічної бази дослідження освітніх стратегій культурної політики, впливу історичних форм культури на освітній потенціал розвитку суспільства, освітньої ситуації в умовах глобалізації, глобалізаційних детермінант освітніх стратегій культурної політики, вітчизняних особливостей освітніх стратегій культурної політики в умовах глобалізації.

Теоретичним підґрунтям глобалізму є роботи А. Бергсона, К. Поппера, Дж. Льюка, Ф. Фукуями, Е. Гідденса. Визначення і класифікація хронологічних меж глобалізації здійснено І. Валлерстайном, Х. Лентнером, Р. Робертсоном, Ч. Тіллі, М. Уотерсом, російськими – Б. Могильницьким, М. Чешковим. Аналіз вестернізації як ідеологічного проекту доби глобалізації здійснений в роботах С. Аміна, Л. Бентона, Р. Гілпіна. Економічні аспекти глобалізації досліджені Дж. Соросом. Позиція неолібералізму в перспективі глобалізації представлена працями Ж. Атталі, З. Бзежинського, С. Хантінгтона. Критика глобалізаційних процесів здійснена в працях І. Валлерстайна, Ф. Джеймісона.

Освітні перспективи глобалізації висвітлені в працях В. Андрущенко, В. Кременя та ін. Постмодерні розробки педагогічних стратегій представлені в роботах Е. Браунмюль, Д. Ленцена, М. Манноні, Р. Рапп-Вагнер, Г. фон Шенебек та ін.

Проблеми філософії освіти, її соціокультурні, теоретико-методологічні, історико-концептуальні виміри досліджуються такими вітчизняними дослідниками як: В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Конох, В. Скотний, Ю. Терещенко та ін.

Структурна реформа вітчизняної вищої освіти в глобалізованому світі здійснюється через залучення України до Болонського процесу. Проблеми адаптації вищої освіти України до європейських стандартів і принципів розглядаються багатьма зарубіжними і вітчизняними авторами, серед яких В. Байденко, В. Бех, Ю. Гапон, А. Греков, О. Козаченко, Ю. Малиновський, С. Ніколаєнко, І. Оніщенко, В. Орлов, З. Тимошенко, Б. Чижевський та ін. Процес входження вищої освіти України в освітній та науковий простір Європи, здійснення модернізації освітньої діяльності у контексті відповідних інтеграційних вимог, серед яких обов'язковими вважаються наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю

освіти, основні етапи формування та впровадження принципів Болонського процесу, завдання та шляхи адаптації до нього вищої освіти України, вивчають також В. Бобик, Я. Болюбаш, В. Грубінко, В. Кремень, К. Левківський, М. Степко та ін. Кредитно-модульну систему організації навчального процесу і умови її запровадження досліджують Б. Кліменко, І. Мороз, П. Сікорський, Є. Сокол, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.

Аналіз рівня наукової дослідженості теми підводить до висновку, що, попри існування значного масиву літератури, де більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти обраної для дослідження проблеми, все ж стан її наукового осмислення не можна визнати достатнім. І не лише тому, що культурна політика не була у вітчизняній теоретичній думці окремим предметом вивчення, а й через те, що ряд вузлових моментів осмислюваного феномену залишається поза увагою дослідників. На подолання цих недоліків і спрямована реферована дисертація.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася у системі наукових досліджень кафедри філософії Національного університету біоресурсів та природокористування України (номер державної реєстрації 0108U001972). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Природничо-гуманітарного навчально-наукового інституту Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 10 від 26 червня 2008 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в системному аналізі освітнього потенціалу культурної політики та її глобалізаційного контексту.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких взаємопов'язаних **завдань**:

- подати дефініцію поняття «культурна політика»;
- дослідити становлення парадигм освіти в різних типах культури (доглобалізаційний період);
- визначити соціально-історичні параметри глобалізації;
- проаналізувати перспективи та тенденції розвитку освіти в ситуації глобалізації;
- обґрунтувати значення освітніх тенденцій культурної політики в розвитку глобальної цивілізації;
- окреслити українські реалії культурної політики в контексті розвитку сучасної вітчизняної освіти.

Об'єктом дослідження є культурно-історичні параметри освіти, її модифікації в умовах глобалізації та основні тенденції культурної політики.

Предметом дослідження виступає виявлення евристичних можливостей філософського розуміння освітнього потенціалу культурної політики – її сутності, специфічності і світоглядно-практичного впливу на формування цивілізаційного процесу та конкретно-історичне самовизначення освіти.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Методологічною основою дисертації є порівняльно-історичний метод дослідження. Він потребує

розгляду еволюції ідей і теорій з урахуванням конкретно-історичних умов їх виникнення і розвитку.

Складна багаторівнева природа об'єкта дисертаційного дослідження обумовила застосування комплексного підходу. Інтеграційний і синтезуючий характер дослідження спричинив звернення до компаративістського методу, що ґрунтується на порівняльному аналізі концепцій, які дають змогу визначити термін «культурна політика». Принцип наукової об'єктивності і всебічності потребує використання аналітичного методу дослідження, що передбачає вивчення першоджерел філософської, культурологічної та соціологічної літератури з даної теми. Структуралістський метод виявлення пари опозиційних концептів (традиція – модернізація, уніфікація – мультикультуралізація, спеціалізація – інкультурація), що пов'язані стійкими відносинами, спрямований на виявлення правил перетворення всередині і між елементами-опозиціями для того, щоб у подальшому моделювати застосування цих правил щодо можливих варіантів опозицій даного комплексу текстів і верифікації більш широкого кола знакових систем.

Методологічною основою вирішення та визначення завдань у порівняльному та парадигмальному філософському аналізі освітнього потенціалу культурної політики та її глобалізаційного контексту стали праці класиків світової та вітчизняної філософії. Велика увага приділялася теоретичним роботам постмодерністів, які задають багатовекторність дослідження феномену глобалізації та її освітніх параметрів. Особливе значення для дисертаційної роботи мав аналіз праць П. Бурд'є, що дозволило прослідкувати культуротворчий потенціал освіти в умовах глобалізації.

Наукова новизна дослідження. У дисертації здійснено аналіз формування та розгортання інституту освіти в умовах глобалізації, становлення освітнього процесу як вектора культурної політики, а також дослідження соціокультурних факторів, які детермінують ці процеси. Результати, які виносяться на захист, сформульовані у наступних положеннях:

- подано авторське уточнення дефініції «культурна політика» як цілеспрямованої діяльності соціальних суб'єктів з метою здійснення політичної влади задля створення та трансляції культурного капіталу певного типу. Культурну політику можна розглядати як феномен доби глобалізації, тому що в доглобалізаційні епохи культура та її базова проекція – освіта не були метою цілеспрямованих зусиль;

- вперше досліджено становлення парадигм освіти в різних типах культури в доглобалізаційний період: традиційна культура характеризується доінституціональним буттям освіти (виконує функції некритичного сприйняття та трансляції знань і наявної ієрархії цінностей, а також виховання – репродукції норм і правил доконвенційної моралі на буденному рівні); модерна культура – процесом інституалізації освіти (набуттям нею автономного статусу, формуванням трансцендентальних принципів самоздійснення (здатності судження як волевиявлення громадянина, опанування принципами конвенційної моралі, професіоналізації навчання як залучення людини до

наявної сукупності соціальних ролей), набуттям функцій інкультурації, що має елітарний характер);

– уточнено соціально-історичні параметри глобалізації: економічні – міжнародний характер розподілу праці та ринків збуту товарів; екологічні – планетарність масштабів змін природних процесів; політичні – всезагальна демократизація у неоліберальному варіанті; соціальні – держави припиняють бути провідними акторами соціальних зрушень, розширення соціальної стратифікації; культурні – виникнення протиріччя між процесами уніфікації і мультикультуралізації культурного простору; технологічні – комунікативні і інформаційні технології стають провідними. Специфікою доби глобалізації стає визнання провідної ролі культури в формуванні нової картини світу;

– проаналізовано перспективи та тенденції розвитку освіти в ситуації глобалізації як одного з найважливіших факторів культурного розвитку: в економічному аспекті – освіта стає видом послуг і універсальним товаром; в екологічному – відбувається екологізація як змісту, так і форм навчання; в політичному – демократизація освіти приводить до масової інкультурації; в технологічному – інформаційні і комунікативні стратегії стають засобами організації та інтенсифікації освітнього простору; в соціальному – освіта стає підставою зменшення соціальної стратифікації. Отже, визначальний статус освіти в глобальному світі підтверджується її спроможністю відповіді на всі базові виклики глобалізації, особливо її можливостями впливу на динаміку культурних процесів;

– обґрунтовано значення освітніх тенденцій культурної політики в розвитку глобальної цивілізації. Освіта як базовий фактор здійснення культурної політики є концентратом напруження між протилежними тенденціями глобалізації: уніфікацією культурного коду (створення набору знань як стандартних відповідей, що призводить до розмивання національної своєрідності культури) і мультикультуралізацією, що знаходить вираження в постмодерністських теоріях анти-педагогіки. Тому освіту в сучасному світі можна розглядати як каталізатора глобалізаційних процесів (щодо їх прискорення і уповільнення). Вона як технологія формування людини і стратегія впровадження культурної політики є підставою синтезу всіх інших тенденцій глобалізації;

– дістало подальший розвиток окреслення українських реалій культурної політики в контексті розвитку сучасної вітчизняної освіти. Специфікою входження української освіти, що має давні національні традиції, в глобалізований простір – є євроінтеграція. Перехідний характер цього процесу має певні ускладнення, але відповідає традиційним орієнтаціям вітчизняної моделі освіти. Входження української системи освіти до європейського простору необхідно розглядати не як уніфікацію за європейськими стандартами, а як пошук консенсусу, що дозволить зберегти національні пріоритети розвитку. Розуміння освітнього потенціалу культурної політики України дозволяє сформулювати ряд завдань, які можна розглядати як пріоритетні стратегії руху вітчизняної освіти.

Теоретичне та практичне значення дослідження визначається, перш за все, новизною і сукупністю положень, що виносяться на захист. Враховуючи недостатній рівень розробки даної проблеми у вітчизняній літературі, використані в роботі підходи та одержані з їх допомогою теоретичні положення можуть складати методологічну базу для подальшої розробки проблем, пов'язаних з теоретико-філософським та культурологічним осмисленням поняття «культурна політика».

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації обговорювались на методологічних семінарах і засіданнях кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України, на низці наукових конференцій і семінарі, а саме: VIII Міжнародному семінарі «Релігія та громадянське суспільство: нові національні кордони та парадокси глобалізації культурного простору» (Ялта, 2008); Міжнародній науковій конференції «Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри» (Київ, 2009); науковій конференції «Дні науки» філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2009).

Публікації. Результати наукового дослідження висвітлені у 7 наукових публікаціях: 4 статті, вміщені у фахових наукових виданнях з філософських наук, затверджених ВАК України, та 3 тезові публікації, опубліковані у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з поставленої мети та основних завдань. Робота складається з вступу, трьох розділів (шістьох підрозділів), висновків та списку використаних джерел (183 позиції). Загальний обсяг дисертації 195 сторінок, основна частина – 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та проаналізовано рівень її наукового опрацювання; окреслено мету, завдання і теоретико-методологічні засади наукового пошуку; розкрито новизну, теоретичну і практичну значущість дослідження; відображено апробацію результатів і структуру роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження моделей освіти та культурної політики в історичних типах культури» складається із двох підрозділів і висновків.

У **підрозділі 1.1. «До дефініції поняття «культурна політика»** сформульовані принципи і завдання культурної політики. Уточнена дефініція культурної політики дозволяє віднайти її освітні параметри.

Під культурною політикою розуміється діяльність представників різноманітних соціальних кіл, спрямована на формування суб'єкта творчої діяльності, визначення меж і умов творчості, організацію відбору створюваних культурних благ, їх трансляцію і споживання для досягнення поставлених

даним суб'єктом цілей, найважливішими з яких є відтворення існуючої системи соціально-політичних стосунків.

Здійснення культурної політики передбачає врахування цілого ряду принципів. Загальні принципи реалізації культурної політики такі: а) наявність у будь-якої організації, що бере участь в політичному процесі, власної позиції щодо взаємовідношення політики і культури; б) постійний вплив на процеси, що відбуваються у сфері культури, з боку держави; в) визначення пріоритетів у сфері творчості і наявність системи оцінки якості культурної продукції є нагальними умовами реалізації культурної політики; г) об'єктивний зв'язок між ступенем впливу суб'єкта культурної політики на процеси, що відбуваються у сфері культури та об'ємом залучених ним матеріальних коштів; д) залежність специфіки реалізації культурної політики від соціально-політичних чинників, характерних для даного суспільства.

Поняття «освіта» корелює з культурною політикою, сполучається з нею сутнісно, про що свідчить її етимологія терміну «культура», який з латини перекладається як обробка, виховання, освіта, розвиток, вшанування. Історичні трансформації культурного простору обумовлювали їх освітні проєкції, хоча найбільш очевидним цей зв'язок стає за доби глобалізації.

У підрозділі 1.2. «Становлення парадигм освіти в різних типах культури (доглобалізаційний період)» аналізується історична динаміка освітніх моделей, їх специфіка та культурний контекст.

Кожна парадигма освіти завжди зростає на певному культурному ґрунті, є його проєкцією, формою акумуляції та реалізації його сутнісних інтенцій. Традиційна культура характеризується доінституціональним буттям освіти, відповідно, сам педагогічний процес в даному культурному контексті можна розглядати як трансляцію знання і некритичного сприйняття наявної системи цінностей згідно існуючих культурних доміант (космо- і теоцентризм). Перші освітні підходи та спроби їх філософського узагальнення були спрямовані швидше на виховання – процес засвоєння норм і правил моралі на буденному рівні (моральні настанови мають статус табу). Різною мірою в залежності від культурно-історичної ситуації виховного процесу залучалась певна сукупність знання, яка мала бути опанована механічним чином (приміром, за доби пізнього Середньовіччя, «схоластичне навчання» передбачало вміння учнів користуватися готовим знанням, а не розвивати, інтерпретувати його).

Ситуація змінюється за часів Модерну, в період становлення громадянського суспільства. Мета освіти відтепер полягає у формуванні в громадянина здатності судження – вільного волевиявлення (свобода волі тлумачиться як джерело морального закону (І. Кант)), що передбачає особисту відповідальність та неупередженість судження щодо будь-якого об'єкта. Даний тип освіти формується на засадах конвенційного типу моралі (суспільна угода отримує трансцендентальне значення). Становлення освіти як соціального інституту сприяє процесу раціоналізації моралі.

Просвіта, що була завданням приватних осіб та закладів, перетворюється на стратегію розвитку суспільства в цілому (Т. Гоббс), а, отже, формується

культурно-ідеологічний рух цілого періоду розвитку західної цивілізації – Просвітництво. Набуття знання стає найвищим проявом свободи людини, а, отже, суспільною справою (Б. Спіноза). Зазначена освітня орієнтація виходить за межі приватного, обмеженого (цехового, гільдійового) інтересу і проявляється у формуванні трансцендентальних обріїв (результатом освіти як цілеспрямованих зусиль культурного розвитку має стати трансцендентальна єдність здібностей людини). Просвітницький принцип доцільності в освіті (І. Кант) передбачає гармонійне поєднання здібностей людини під проводом розуму. Раціональні засади зумовлюють те, що освіта продовжує виконувати репресивну функцію – завдання «втільнення знання» (Ф. Ніцше) (освітня функція виховання стає похідною). Накопичені ж знання виконують допоміжну функцію у набутті навичок самостійно мислити, розуміти та осмислено структурувати засвоєне. Оскільки саме держава є замовником моделі освіти як соціального інституту – навчальні заклади стають медіумами державної політики.

Набуття освітою інституціонального статусу стає результатом ускладнення соціальних структур, диференціації суспільних практик та домінування економічних регулятивів у новому типі культури. Всі ці процеси висувають до педагогіки вимоги формування нової функції, що має відповідати потребам свідомої соціалізації людини. Освіта відтепер має завдання створювати у людини вміння опановувати свою соціально-функціональну роль, тобто вписувати її не лише в тіло культури, а й у наявну сукупність соціальних ролей. Виконання даної функції передбачає «професіоналізацію навчання» (М. Вебер).

З іншого боку, в структурі освіти завдання виховання витісняються ширшим проблемним полем інкультурації людини, тобто завдання засвоєння норм та правил поведінки з буденного рівня пересувається до універсального матеріалу життєвого досвіду людства в цілому. Однак, елітарний характер освіти свідчить про те, що інкультурація є не загальносуспільним процесом, а має винятковий характер. Такі культурні доміанти освіти формуються на момент виникнення ситуації глобалізації.

Другий розділ «Філософський аналіз мультипарадигмального ландшафту сучасної глобалістики» складається із двох підрозділів і висновків. Його метою є дослідження специфіки доби глобалізації та її освітньої ситуації.

У підрозділі **2.1. «Соціально-історичні параметри глобалізації»** розглядається глобалізація як цілісний культурний феномен та аналізуються основні тенденції її розвитку.

Глобалізацію можна розуміти як історичний процес на шляху до високого рівня інтеграції людства та взаємозалежності країн (Е. Гідденс), хронологічні межі якого відповідають перетину тисячоліть. Наш світ ніколи не існував в ізоляції, що знаходило своє відображення в розвитку філософської думки (пантеїзм Н. Кузанського, Дж. Бруно, тотальність Абсолютного Духу Г. Гегеля, ідея всеєдності В. Соловйова). Проте, наприкінці ХХ століття виникає

принципово нова, якісно відмінна інтенсивність єдності, що позначається термінами «глобалізм», «глобальність», «глобалізація», і характеризується наступними параметрами:

економічними – створення світових ринків праці, капіталу, товарів і послуг, висока інтенсивність світової торгівлі, виникнення міжнаціональних корпорацій, що навіть конкурують з державами як суб'єктами економічної діяльності;

екологічним – наочність планетарного характеру змін природного середовища;

політичними – тотальна демократизація в неоліберальному варіанті, неможливість відокремити зовнішню політику від внутрішньої (К. Юришич);

соціальними – розмиття меж між локальними цивілізаціями (В. Каволис), зменшення ролі національних держав, виникнення таких міжнародних організацій як ООН, МВФ, ЮНЕСКО, Міжнародна спілка транснаціональної освіти (МСТО); збільшення соціальної нерівності;

культурними – прискорення «соціодинаміки культури» (А. Моль), протистояння ідеології мультикультуризму та тотальної уніфікації культурного простору за західними зразками (генералізація цінностей), експансія мас-медіа (Р. Робертсон); виникнення загальнокультурного стандарту людини (володіння кількома іноземними мовами, вміння користуватися персональним інформаційними технологіями, здійснювати процес комунікації з представниками інших культурних світів, розуміння тенденції розвитку сучасної культури, зокрема, – мистецтва, літератури, філософії, науки тощо);

технологічними – міжнародна кооперація і спеціалізація суспільних практик, підвищення рівня мобільності виробництва; провідна роль комунікативних технологій; тотальна інформатизація всіх виробничих процесів (Г. Джемаль).

Таким чином, глобалізацію ми розглядаємо як специфічний етап розвитку соціуму, коли його процеси набувають планетарного масштабу. Постмодернізм – це відповідний тип культурного розвитку доби глобалізації. Вестернізація (тиражування західних культурних кодів) і мультикультуризм (визнання неповторності і право на існування кожного культурного утворення) – це ідеології періоду глобалізації.

Специфіка глобалізації як соціального процесу, крім всіх зазначених параметрів, полягає у тому, що культурна динаміка починає відігравати провідну роль у організації суспільного життя, навіть стає стратегією державної політики (функції держави у період її виникнення полягають у охороні і контролі, але поступово поширюються на керування економічними процесами. Одне з останніх завдань, яке починає виконувати держава – це врегулювання культурної політики). Освіта, яка виконує функції і соціалізації, і інкультурації, набуває нового статусу в період глобалізації.

Підрозділ 2.2. «Освіта в ситуації глобалізації: перспективи та тенденції» виявляє культурологічну необхідність проникнення глобалізаційних тенденцій в освіту.

Кожна суттєва трансформація соціуму призводить до зміни його освітніх перспектив розвитку. Виникнення глобального простору суспільства не могло не позначитись на освітніх процесах. Освіта у відповідності до викликів часу залучає до своїх процесів усі глобалізаційні параметри.

Планетарний характер розподілу праці (глобальний ринок робочої сили, тим більш інтелектуального гатунку) впливає на регіоналізацію освітніх закладів. Формується корпус країн-експортерів освіти, який є результатом конкурентоздатності вищих навчальних закладів. Економічний вектор розвитку глобалізації також приводить до того, що освіта стає різновидом послуг, тобто, з одного боку, зменшується винятковість її статусу (вона припиняє бути засобом створення еліти), але, з іншого боку, це свідчить про демократизацію освітньої діяльності, і про всезагальну потребу у даному соціальному інституті.

Екологізація освітніх процесів має зменшити ризики техногенних катастроф і забезпечити захист природного середовища не лише на рівні державних проєктів, а як внутрішню інтенцію кожної людини. Освітні заклади всіх рівнів мають забезпечити учнів та студентів належним рівнем екологічного знання, сприяти перетворенню його на складову культури поведінки окремої особи.

Технологічний вимір глобалізації залучає освітні заклади до всесвітньої мережі комунікації. Всезагальна інформатизація соціального простору вимагає свідомого проведення інформаційної політики в галузі освіти (виникнення віртуальних університетів, дистанційної форми навчання). Закономірним кроком у розвитку науки і техніки, стало те, що не саме знання має стати результатом нових технологічних розробок, а його втілення в інноваціях (корисних для суспільства нововведеннях). Тому формується вимога інноваційності освітніх технологій, тобто формування класу експертів, які б не мали просто високо спеціалізоване знання, а навички його впровадження у новітні технології.

Демократизація освіти може призвести до зменшення соціальної стратифікації глобалізованого простору. Адже в інформаційному суспільстві не самі речі, а знання та вміння ними користуватися стають визначальною формою соціального багатства (формується «економіка знань»). Мірою поглиблення даної тенденції і є зростання суспільного значення освіти. Доказом цього є глобалізація самого освітнього простору, виникнення міжнародних організацій, що займаються глобальним координуванням світових освітніх процесів.

Високий соціальний статус освітніх закладів свідчить про те, що вони стають центрами концентрації влади, політичними інструментами впливу на людину і суспільство в цілому. Проте, зазначені процеси демонструють, що освіта виконує не лише соціальні завдання, а стає вектором розвитку культурної політики.

Отже, глобалізація є об'єктивним процесом, але є суб'єктивні чинники, які можуть впливати на швидкість (як прискорювати, так і уповільнювати) процесів глобалізації. Освіта є одним з таких факторів впливу, тому вона стає стратегією культурної політики в умовах глобалізації.

Третій розділ «Глобалістичні прояви культурної політики в освітній перспективі» складається із двох підрозділів та висновків. Тут досліджується специфіка освітніх стратегій культурної політики в епоху глобалізації.

У підрозділі **3.1. «Значення освітніх стратегій культурної політики в розвитку глобальної цивілізації»** аргументується значення освіти як одного з головних пунктів культурного напруження епохи глобалізації..

Постмодернізм як тип культури доби глобалізації проектує настанови культурної ситуації (в першу чергу, настанову «переоцінки цінностей» Ф. Ніцше) на ідеологію розвитку самої освіти. Заперечуючи логоцентричне підґрунтя класичних ідеалів освіти, викриваючи їх тоталітарні стратегії формування людини за встановленим зразком, репресивні витoki освіти як соціального інституту, авторитарність влади взагалі, постмодерністські теоретики педагогіки (Д. Ленцен, Р. Рапп-Вагнер) формують проект анти-педагогіки (Е. Браунмюль, М. Манноні, Г. фон Шенебек). До об'єктів методологічного сумніву постмодерністів потрапляє принцип єдності освіти, який був вихідним у класичний період. Тим самим свою безсумнівність втрачає й ідея самототожності людини, ідентичності суб'єкта. Релятивістські інтенції постмодернізму підривають не лише раціоналістичні засади європейської культури, але й підвалини самообґрунтування суб'єкта, що є нагальним для західного гуманізму. При цьому життєвий процес людини демонструє, що належність до освітнього закладу продовжує бути однією з найбільш наочних її характеристик, оскільки обумовлює не лише рівень знання, але і стиль її життя. Анти-педагогічні теорії постмодернізму є проекцією реальних процесів тому, що у суспільстві масового споживання, що є одним з істотних характеристик глобалізації, існують протилежні тенденції: деперсоніфікація та екзальтація інтимного переживання.

Криза індивідуальної і колективної ідентифікації (В. Хьосле) є результатом поліонтичності, а, отже, полікультурності глобалізованої моделі світу. Завданням культурної політики в ситуації суперечності постмодерністських інтенцій мультикультуризму та уніфікаційних стратегій вестернізації стає знаходження середньої позиції між крайнощами неконтрольованого варіанту анти-педагогіки та раціоцентричними зразками класичної освіти.

При цьому інтенсивність глобалізаційних процесів, а, відповідно, швидкоплинність соціальних умов не можуть задовольнити лише засвоєння наявних спеціалізованих знань. Отже, необхідним є формування людини, яка здатна не тільки пристосуватися до наявних умов, але й може взяти їх під свій контроль, людини, що характеризується всебічною, універсальною розвиненістю. Відповідно, необхідною стає і фундаменталізація освітніх процесів. Формальна освіта стає визначальним моментом розвитку неформальної освіти (тобто безперервного процесу освіти протягом життя).

Інтеграція соціального простору не може не впливати на культурні тенденції XXI століття, які проявляються, по-перше, в уніфікації культури, по-друге, в пануванні принципу мультикультурності, по-третє, в культурній

комунікації, в діалозі культур (новий якісний тип комунікації при збереженні форм культурної ідентифікації). Культурний потенціал глобалізованого соціуму є підґрунтям синтезу головних векторів його розвитку і підвалинами вирішення його базових протиріч. Освіта в таких суперечливих умовах має поєднати завдання – бути чинником позитивних тенденцій глобалізації, і, в той же час, стримувати і запобігати негативним проявам. В першу чергу, вона має протистояти знеохоченню культурної своєрідності, зберігати і посилювати національні здобутки освітніх традицій. Аналіз функцій культурної політики та її освітнього потенціалу в глобалізованому світі розкриває їх значення для державотворення незалежної України.

У підрозділі 3.2. «Українські реалії культурної політики в контексті розвитку сучасної вітчизняної освіти» аналізуються реалії культурної політики в контексті розвитку сучасної освіти в Україні, а також визначається вплив на них глобалізаційних тенденцій.

Українська освіта має давнє коріння і власні національні традиції, до яких можна віднести: європейську орієнтацію і прилучення до християнської системи цінностей, що свідчить про відкритість вітчизняної моделі освіти; її світський характер (попри релігійні витoki освітніх закладів); домінанту формальної освіти (тобто освіти в спеціалізованих закладах). Самі ці історичні детермінанти впливають на параметри входження України до глобалізаційного простору.

Ситуація ускладнюється переходом від тоталітарного ладу до полістилістичного буття вітчизняної культури. Проте, сам перехідний характер суспільства має негативні наслідки (зменшення державного фінансування всіх закладів культури, зокрема, освітніх; падіння якості життя більшості громадян, концентрацію протиріч, що супроводжує розшарування культурного простору). Ускладнення соціокультурних процесів потребує свідомого втручання в характер їх дії, а отже, напрацювання стратегій розвитку культурної політики, зокрема, в освітній сфері.

Саме таке завдання є передумовою актуалізації філософії освіти як філософської дисципліни, що вирішує не лише педагогічні проблеми філософії та філософські проблеми педагогіки, а як різновиду філософського дискурсу, що є типом саморефлексії щодо розвитку людського капіталу та самовідтворенням соціокультурної основи суспільства у світоглядному, методологічному, епістемологічному та аксіологічному аспектах. Отже, проблематизація предметної специфіки філософії освіти є результатом усвідомлення ролі освіти як стратегії культурної політики. Тому особливо гостро в глобалізованому світі постають питання розвитку освіти.

В ситуації глобалізації інститут освіти забезпечує соціальну стабільність і інтеграцію українського суспільства, виконуючи наступні функції: трансляція і розповсюдження культури в суспільстві (саме за допомогою освіти відбувається передача від покоління до покоління наукового знання, надбань мистецтва, моральних норм тощо); формування у молодих поколінь настанов, ціннісних орієнтацій і ідеалів, домінуючих в суспільстві; соціальна селекція або

диференційований підхід до тих, хто навчається (одна з найважливіших функцій формальної освіти, коли пошук талановитої молоді в сучасному суспільстві підноситься до рівня державної політики); пошук механізмів управління соціальними і культурними трансформаціями, що реалізуються на засадах наукових досліджень та відкриттів (сучасні інститути формальної освіти, насамперед вузи, є основними або одними з найважливіших наукових центрів у всіх галузях знання).

Специфікою вітчизняного шляху входження освіти до глобалізованого простору є процес євроінтеграції. Він цілком традиційний для української моделі освіти, з огляду на спільні з Євросоюзом ціннісні орієнтації (демократичність, визнання прав людини, визнання прав національних меншин, відокремлення освітніх закладів від будь-яких ідеологічних утворень). Проте, модернізація освітньої парадигми України містить наступні проблеми: визнання національної ідеї як визначального орієнтуру розвитку освіти, збереження аксіологічних орієнтирів педагогічного процесу, кореляція освітніх перспектив розвитку з ринковими вимогами, підвищення якості вищої освіти в контексті Болонського процесу, розширення системи післядипломного навчання України, широкого впровадження дистанційної форми навчання, адаптація вітчизняної системи до європейського зразка кредитного взаємовизнання, запровадження єдиної системи освітньо-кваліфікаційних рівнів, створення умов для автономізації вищих навчальних закладів, актуалізація екологічних завдань освіти. Визнання освіти як пріоритетної стратегії формування національної культурної політики України, має передбачати опанування сучасною людиною інноваційним знанням щодо глобального світу, але разом з його розумінням.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовані основні підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють проблематику та загальну структуру роботи. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Глобалізація стає першим періодом в історії, де культурні параметри соціуму висувуються на перший план (як передбачав ще І. Кант), екстраполяція ціннісних орієнтацій стає стратегією панування (громадяни, в першу чергу, спираються на культурні засоби здійснення своїх прав (П. Бурд'є)). Відмінність культурних кодів обумовлюється лінією розлому між цивілізаціями (С. Хантінгтон). Культурна політика, яку можна розглядати як свідому діяльність акторів соціальних процесів задля продукування певних візрів культурного капіталу, стає чинником самозбереження соціуму. Вона має не лише внутрішньодержавний характер (збереження національної ідентичності), але і стає інструментом зовнішньої експансії (наприклад, зовнішні стратегії культурної політики стали центральним пунктом передвиборчої програми німецького канцлера А. Меркель). Набуття культурною і освітою політичних функцій можна розглядати як результат глобалізації.

2. Вперше досліджено становлення парадигм освіти в різних типах культури. В доглобалізаційний період існували традиційна культура, освітні параметри якої передбачали трансляцію визначеного канону знань (найбільш характерним способом якого було схоластичне навчання) та пануючої ієрархії цінностей (переважно доконвенційної моделі моралі), а також модерну, який характеризується інституалізацією всіх провідних форм культури, зокрема освіти, що передбачає набуття освітою автономного статусу; становлення трансцендентальних принципів освіти, тобто виникнення ідеалу формування у людини здатності судження (що дозволяє створити підстави вільного волевиявлення громадянами (становлення норм конвенційної моралі); а також формування освітніх функцій спеціалізації та інкультурації (остання має елітарний характер).

3. Уточнено соціально-історичні параметри глобалізації. Вона характеризується наступними параметрами: найбільш високий рівень інтенсивності комунікації та обміну інформації у технологічній сфері, стан екології визначається планетарним масштабом, політична сфера тиражує модель неолібералізму, соціальна – характеризується мобільністю та міграцією виробництва і населення, підвищенням рівня стратифікації, економіка – формуванням світового ринку, культура – уніфікацією культурного простору (вестернізація) при панування ідеології мультикультуризму, кризою культурної ідентифікації.

4. Основними сучасними тенденціями, що визначають розвиток світового освітнього процесу в період глобалізації є, по-перше, прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя в умовах, що швидко змінюються. По-друге, перехід до постіндустріального суспільства, розширення масштабів міжкультурної взаємодії ставить перед освітою завдання формування у молоді навичок комунікабельності й толерантності. По-третє, існування глобальних проблем людства, вирішення яких можливе за умов спільного міжнародного співробітництва, вимагає формування у молодого покоління сучасного планетарного стилю мислення. Важливо враховувати також процеси демократизації суспільного життя, тенденції розширення можливостей політичного та соціального вибору громадян України, що вимагають підвищення рівня підготовленості людини до відповідного вибору. Крім цього, розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, структурні зміни у сфері зайнятості визначають постійну потребу у підвищенні професійної кваліфікації та перепідготовці працівників, зростання їхньої професійної мобільності.

5. Культурна політика в сфері освіти в глобалізаційний період виходить з критики класичної освіти, що формувалася на засадах просвітницького культу розуму, була зорієнтована на загальновизнані норми, які мали стати її результатом. Радикальний релятивізм постмодерну заперечує легітимність будь-яких норм та правил. Універсалістські прагнення освіти в цілому, а не лише класичної освіти, оголошуються тоталітарними. Відповідно, перед

освітою як стратегією культурної політики постають такі завдання: формування таких ціннісних складових світогляду людини, як планетарна свідомість, що не заперечують стратегії національного розвитку; психолого-педагогічне проектування; соціалізація учнів тощо. При цьому що головні акценти та сучасні реформаційні підходи в царині освіти стосуються вирішення таких проблем, як вдосконалення вміння навчатися, виховання творчої особистості на основі гуманістичних цінностей, адаптація особистості до сучасних вимог, формування здорового способу життя тощо. Однак, терміни, які широко використовуються у зв'язку з реформаційними процесами, часто лишаються не до кінця проясненими. Точніше, не повною мірою усвідомлюється їхнє сутнісне значення та можливі наслідки їхнього застосування на вітчизняних освітянських теренах.

6. Дістало подальший розвиток окреслення українських реалій культурної політики в контексті розвитку сучасної вітчизняної освіти. Українські реалії культурної політики у сфері освіти мають наступну конкретизацію: подолання кризи культурної ідентичності, вимоги створення безперервної системи освіти, фундаменталізації знань, оволодіння науковими, інформаційними і комунікаційними інноваціями, зменшення ступеню соціальної стратифікації, екологізація суспільної свідомості. Саме ці пріоритети є відповіддю національної освітньої політики на виклики глобалізації.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікація автора:

1. Михайлович В.А. Філософсько-культурологічний аналіз духовних параметрів глобалізації / В.А. Михайлович // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. М. Г. Марчук. – Чернівці: Рута, 2008. – Вип. 414-415. – С. 99-102. – (Філософія).

2. Михайлович В.А. Освітні тенденції розвитку в ситуації глобалізації / В.А. Михайлович // Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць / гол. ред. В.В. Лях. – К., 2008. – Вип. 74. – С. 151-159.

3. Михайлович В.А. Українські реалії культурної політики в контексті розвитку сучасної вітчизняної освіти / В.А. Михайлович // Культура і сучасність. – 2008. – № 2. – С. 45-50.

4. Михайлович В. А. Екологізація освіти як вектор культурної політики України в умовах глобалізації / В.А. Михайлович // Вісник Черкаського університету. – 2009. – Вип. 154. – С. 37-44. – (серія «Філософія»).

5. Михайлович В.А. Культурно-історичні параметри глобалізації / В.А. Михайлович // Релігія і громадянське суспільство: регіональні, національні і глобальні проекти: матеріали VIII Міжнар. сем., 20- 22 лист. 2008 р., Ялта / за ред. Т. О. Сенюшкіної. – Севастополь: НІЦ ЕКОСІ – Гідрофізика, 2009. – С. 116-117.

6. Михайлович В.А. Роль освіти як соціального інституту у вирішенні проблеми самореалізації молоді / В.А. Михайлович // Молодь у сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри: матеріали Міжнар. наук. конф., 26-27 бер. 2009 р., Київ / під. ред. М. М. Бровко. – К.: ВЦ КНЛУ, 2009. – С. 429-432.

7. Михайлович В.А. Місце та роль соціальних інститутів для стабільного існування суспільства. Освіта як соціальний інститут. Ч. III / В.А. Михайлович // Людина. Світ. Суспільство: матеріали доп. та виступів Міжнар. наук. конф. [«Дні науки філософського факультету»], (Київ, 21-22 квіт. 2009 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 110-112. – (до 175-річчя філософського факультету).

АНОТАЦІЇ

Михайлович В.А. Освітні тенденції культурної політики в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню освітнього потенціалу культурної політики, спрямованої на реформування вітчизняної системи освіти та забезпечення її входження у світовий освітній простір як рівноправної дієвої сили, що передбачає у своїй сутності світові культурно-освітні тенденції, але не заперечує та не применшує національні чинники та цінності, які визначають своєрідність характеру саме української освіти. В сучасному світі саме культурна політика, в якій враховуються мультикультурні світові тенденції, але й зберігаються автентичні етнічні традиції, – претендує на статус дієвої сили, здатної несиловими методами забезпечити повноцінний розвиток суспільства.

В ході дослідження проаналізовано такі феномени сучасності, як глобалізація, Болонський процес, екологізація освіти тощо.

Ключові слова: культурна політика, освітні тенденції, глобалізація, мультикультуралізм, уніфікація, традиція, виховання.

Михайлович В.А. Образовательные тенденции культурной политики в условиях глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию образовательного потенциала культурной политики в деле реформирования отечественной системы образования и вхождения ее в европейское и мировое образовательное пространство в качестве равноправной действенной силы, которая предусматривает в своей сущности мировые культурно-образовательные

тенденции, но в то же время и не отрицает, не приуменьшает национальные факторы и ценности, определяющие своеобразие характера украинского образования. В современном мире именно культурная политика, в которой учитываются мировые мультикультурные тенденции и сохраняются аутентичные этнические традиции и ценности, претендует на статус действенной силы, способной несиловыми методами обеспечить полноценное развитие общества и преодолеть трудности, ставшие неразрешимыми для социальных институтов традиционного общества – потеря личностью ощущения своей уникальности, ее оторванность от автохтонных источников, недейственность традиционных методов воспитания, не соответствие между уровнем образованности специалистов и реальными потребностями общества, производства.

В ходе исследования определены такие феномены современности, как: глобализация, Болонский процесс, экологизация образования и т.д. для анализа тенденций развития образования. В частности, глобализацию характеризуют следующие параметры: максимально высокий уровень интенсивности коммуникации и обмена информации в технологической сфере, политическая сфера тиражирует модель неолиберализма, социальная отличается мобильностью и миграцией производства и населения, повышением уровня стратификации, экономика – формированием мирового рынка, культура – унификацией культурного пространства (вестернизация) на фоне доминирования идеологии мультикультурализма, кризисом культурной идентификации. Основными современными тенденциями, определяющими развитие мирового образовательного процесса в период глобализации, являются, во-первых, ускорение темпов развития общества и, как результат, необходимость подготовки людей к жизни в быстро меняющихся условиях. Во-вторых, переход к постиндустриальному обществу, расширение масштабов межкультурного взаимодействия ставит перед образованием задачу формирования у молодежи навыков коммуникабельности и толерантности. В-третьих, существование глобальных проблем человечества, разрешение которых возможно при условии совместного международного сотрудничества, требует формирования у молодого поколения современного планетарного стиля мышления. Важно учитывать также процессы демократизации общественной жизни, тенденции расширения возможностей политического и социального выбора граждан Украины, требующие повышения уровня подготовленности человека к соответствующему выбору. Кроме того, развитие экономики, рост конкуренции, сокращение сферы неквалифицированного и малоквалифицированного труда, структурные изменения в сфере занятости определяют постоянную потребность в повышении профессиональной квалификации и переподготовке специалистов, росте их профессиональной мобильности.

Украинские реалии культурной политики в области образования имеют следующую конкретизацию: преодоление кризиса культурной самоидентификации, требования создания системы непрерывного

образования, фундаментализации знаний, овладение научными, информационными и коммуникативными инновациями, уменьшение степени социальной стратификации, экологизация общественного сознания. Именно эти приоритеты могут явиться ответом национальной образовательной политики на вызовы глобализации.

Ключевые слова: культурная политика, образовательные тенденции, глобализация, мультикультурализм, унификация, традиция, воспитание.

Mikhaylovich V.A. The educational tendencies of cultural politics under the conditions of globalization. – Manuscript.

The dissertation thesis for Candidate of sciences degree in philosophy. Specialty 09.00.10 – philosophy of education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to research of educational potential of cultural politics, its' ability of reformation of Ukrainian system of education and its' integration in European and world educational space as equal effective force. This foresees the use of world cultural and educational tendencies in its' essence, but does not deny and does not diminish national factors and values, which determine originality of character of exactly Ukrainian education. In fact, in the modern world exactly the cultural politics, which utilizes both multicultural world tendencies and authentic ethnic traditions and values, applies on status of effective force, capable to provide full-dimensional development of society by non-forcing methods, and to overcome difficulties which became inseparable for the social institutes of traditional society, such as loss of personality integration feeling, isolation from indigenous sources, non-correspondence between traditional methods of specialists education and real necessities of society, production, and others like that.

In the dissertation research an author analyses such phenomena of modern world, as globalization, Bologna process, ecological orientation of education and others like that.

Key words: cultural politics, educational tendencies, globalization, multiculturalism, standardization, tradition, education.